प्रादर्श प्रश्नपत्र सेट – I
कक्षा – 12वीं
संस्कृत (030)

समय : 3:00 घण्टे | पूर्णांक – 80 अंक

निर्देश :– सर्वे प्रश्नाः समाधेयः।

प्रश्न क्रमांक 1 :– नियुक्तो ऽसि पदे का सन्धिः वर्तते? 1

प्रश्न क्रमांक 2 :– मनोरथः पदे कः समासः अस्ति? 1

प्रश्न क्रमांक 3 :– 'सह' योगे का विभक्तिः भवति? 1

प्रश्न क्रमांक 4 :– सेव् +तव्यत् प्रकृति प्रत्ययमं योजनयित्वा लिखत? 1

प्रश्न क्रमांक 5 :– छन्दरहितं रचनां किम् कथ्यते? 1

प्रश्न क्रमांक 6 :– नायकस्य कतिभेदाः सन्ति? 1

प्रश्न क्रमांक 7 :– ऋतुसंहारं नाटकं केन विरचितम? 1

प्रश्न क्रमांक 8 :– सिद्धार्थस्य सारथेः किम् नाम अस्ति? 1

प्रश्न क्रमांक 9 :– 'नैकेनापि समं गता वसुमती' पाठः 1
कस्मात् ग्रन्थात् उद्धृतः? 1

प्रश्न क्रमांक 10:– 'मदालसा' पाठस्य लेखिकायाः 1
किम् नाम अस्ति? 1

प्रश्न क्रमांक 11 :– अधोलिखित वाक्येषु कोष्ठाकान्तर्गत प्रकृति प्रत्ययौ योजयित्वा रिक्त स्थानानि पूरयत – 1+1=2

(i) अयं मद् भक्तिः ....। (दृश्+क्त+टाप्)

(ii) परं एकः उपायः अपि ....। (चिन्त्+क्त)

प्रश्न क्रमांक 12 :– अधोलिखित वाक्येषु कोष्ठाकान्तर्गत प्रकृति प्रत्ययौ योजयित्वा रिक्त स्थानानि पूरयत – 1+1=2

(i) .... वस्तुत एव रुपम् (विद्या+मतुप्)

(ii) भव्यभूतिः .... दृष्टः (सम्+न्यास/इनि)

प्रश्न क्रमांक 13 :– अश्वघोष की किन्हीं दो रचनाओं के नाम लिखिए – 1+1=2
(30 शब्दों में)

प्रश्न क्रमांक 14 :– भारवि तथा भवभूति की एक–एक रचना का नाम लिखिए – 1+1=2

प्रश्न क्रमांक 15 :– खण्ड काव्य की कोई तीन विशेषताओं को लिखिए – 1+1+1=3

प्रश्न क्रमांक 16 :– कोष्ठकात् उचित विभक्तिकं चित्वा रिक्त स्थानानि पूरयत – 1+1+1=3

(i) .... निकषा विद्यालयः (ग्रामम्, ग्रामस्य)

(ii) गणेशः .... चतुरतमः (छात्राणां, छात्रेभ्यः)

(iii) गंगा .... प्रभवति (हिमालयेन, हिमालयात्)

प्रश्न क्रमांक 17 :– अधोलिखित पठित गद्यांश पठित्वा यथा निर्देशं 4

प्रश्नोत्तरं संस्कृतभाषयां लिखत (केषांचित्–चतुर्णाम्)

वत्सराजस्य इदं वचनमाकर्ण्य कुपितो राज प्राहत्वं ममं सेवकोऽसि, मया यत् कथ्यते, त्वया तद् विधेयम्। पुनः वत्सराजः राजाज्ञा पालनीयैवेतिमत्वा तूष्णीम् बभूव। अनन्तरं अनिच्छन्नपि वत्सराजः भोजं रथे निवेश्य रात्रौ वनं नीतवान्। तत्र आत्मनो वध योजनां ज्ञात्वा भोजः किमपि वत्सराजं कथितवान्, तद्वचनैः वैराग्यमापन्नः वत्सराजः तं न हतवान्, अपितु गृहमागत्य भोजं गृहाभ्यन्तरे भूमौ निक्षिप्य ररक्ष। पुनः कृत्रिम रुपेण भोजस्य मस्तकं कारयित्वा राजभवनं गत्वा वत्सराजो राजनं प्राह –श्रीमता यदादिष्टं तत्साधिमिति। ततो राजा भोजवधं ज्ञात्वा तं पृष्टवान्। खण्ड्गप्रहार समये तेन किमुक्तम्? वत्सराजेन च राज्ञे भोजस्य अन्तिम सन्देशरुपेण तत्प्रदत्तः श्लोकः समर्पितः–

प्रश्नाः – (i) कस्यवचनं आकर्ण्य कुपितो राजा प्राह?

(ii) का पालनीया एव?

(iii) अनिच्छनपि वत्सराजः कं कुत्र च नीतवान्?

(iv) श्रुत्वा इति पदस्य पर्यायपदं किम् प्रयुक्तम्?

(v) 'असि' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् प्रयुक्तम्?

अथवा

तत्र वर्णानां–स्थान–कारण–प्रयत्नादिभिः निष्पत्रिः निर्णयिनी शिक्षा। नानाशनाधीतानां मन्त्राणांविनियोजकं सूत्रं कल्पः। सा च यर्जुविद्या। शब्दानामन्वाख्यानं व्याकरणम्। निर्वचनं निरुक्तम्। छन्दसां प्रतिपादियित्री छन्दोविचितः। ग्रहगणितं ज्योतिषम्। पौरुषेयं तुपुराणम्। आन्वीक्षिकी, मीसांसा स्मृतितन्त्रम् इति चत्वारि शास्त्राणि। तत्र वेदाख्यानोप निबन्धन प्रायं पुराणमष्टादशधा। यदाहुः –

सर्गः प्रतिसंहारः, कल्पो मन्वन्तराणि वंशविधिः।

जगतो यत्र निबद्धं, तदं विज्ञेयं पुराणमिति।।

प्रश्नाः – (i) शिक्षा का वर्णिता?

(ii) व्याकरणं किम् वर्णितम्?

(iii) कानि चत्वारि शास्त्राणि सन्ति?

(iv) 'अक्षरणाम् इतिपदस्य पर्यायपदं किम् प्रयुक्तम्?

(v) 'अत्र' इतिपदस्य विलोमपदं किम् प्रयुक्तम्?

प्रश्न क्रमांक 18 :– अधोलिखित पद्यस्य यथानिर्दिष्टं प्रश्नोतरं संस्कृत भाषायां केषांचित चतुर्णाम् लिखत्? 4

गुणी गुणं वेत्ति, न वेत्ति निर्गुणः, बलीबलंवेत्ति, न वेत्ति निर्बलः।

पिको बसन्तस्य गुणं न वायसः करी च सिंहस्य, बलं न मूषकः।

प्रश्नाः – (i) गुणं कः वेत्ति?

(ii) करी कस्य बलं जानाति?

(iii) कस्य गुणं पिकः जानाति?

(iv) 'काकः' इति पदस्य पर्यायपदं किम् प्रयुक्तम्?

(v) 'निर्बलः' इतिपदस्य विलोमपदं किम् प्रयुक्तम्?

अथवा

आद्यो ऽभिजनवानस्मि् को ऽन्याऽस्ति सदृशो मय।

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य, इत्यज्ञान विमाहिता।।

असौ मयाहतः शत्रुः, हनिष्ये चापरानपि।

ईश्वरोऽहं अहं भोगी, सिद्धोऽहं बलवान् सुखी।।

प्रश्नाः – (i) इत्यज्ञान विमोहिता किम् चिन्तयति?

(ii) अहं कीदृशः अस्मि?

(iii) अहं क्रेन हतः?

(iv) 'अन्यान्' इति पदस्य पर्यायपदं किम् प्रयुक्तम्?

(v) 'ज्ञान' इतिपदस्य विलोम पदं किम् प्रयुक्तम्?

प्रश्न क्रमांक 19 :– अधोलिखितस्य नाट्यांशस्य केषांचिद् चतुर्णाम् प्रश्वानां उत्तरं यथानिर्दिष्टं संस्कृत भाषायाम् लिखत? 4

संन्यासी – तत् किं कोऽपिन् न प्रविशतिरात्रौ?

दैवारिकः – (साक्षेपम्) कोऽपि कथं न आहूता वा प्रविशन्ति? परिचिता वा, प्राप्त परिचय पत्रा वा, आहूता वा प्रविशन्ति, न तु ये केऽपि समागता भवादृशः।

संन्यासी – दौवारिक! इत आयाहि किमपिकर्णे कथयिष्यामि।

दैवारिकः – (तथा कृत्वा) कथ्यताम्।

संन्यासी – यदि त्वं मां प्रविशन्तं न प्रतिरुन्धेः तदधुनैव परिष्कृत पारदभस्म तुभ्यं दद्याम यथा त्वं

गुञ्जा मत्रिणापि द्वापञ्चाशत संख्याकतुला परिमितं ताम्रं सुवर्ण विधातुं शक्नुयाः।

दौवारिक – हंहो, कपटसंन्यासिन्! कथं विश्वासघातं स्वामि वञ्चनं च शिक्षयसि। ते केचनान्ये भवन्ति नीचा ये उत्कोचलोभेन स्वामिनं वञ्चयित्वा आत्मनम् अन्धतमसि पातयन्ति न वयं शिवगणास्तादृशः (संन्यासिनोहस्तं धृत्वा) इतस्तु सत्यं कथय कस्त्वम्? कुत आयातः? केन वा प्रेषितः?

प्रश्नाः (i) कोऽपि कदा न प्रविशति?

(ii) त्वं गुञ्जामात्रेणापि किम् कर्तुम् शक्नुयाः?

(iii) दौवारिकः साक्षेपं किम् कथयति?

(iv) 'याहि' इति पदस्य विलोमपदं किम् प्रयुक्तम्?

(v) 'इदानीमेव' इति पदस्य पर्यायपदं किम् प्रयुक्तम्?

अथवा

कुण्डला – परस्पर प्रीतिमतोः भवतोः उपदेशस्य नास्ति कोऽपि अवकाशः तदापि सखी स्नेहः मां भाषयतिभर्त्रा सदैव भार्या भर्तव्या रक्षितव्या च। यतोहि धर्मार्थकाम संसिद्धये यथा भार्या भर्तुः सहायिनी भवति, तथा न कोऽपि अन्यः। परस्पर मनुव्रतौ पतिपत्न्यौ त्रिवर्णम् साधयतः। पतिः यदि प्रभूतं धनं अर्जायित्वा गृहमानयति तत् खलु पत्न्यभावे कुपात्रेषु दीयमानं क्षयमेति।

ऋतध्वजः – लक्ष्म्याः रक्षार्थ पत्न्याः सहायोगः अनिवार्यः।

मदालसा –कुण्डले! लक्ष्मी पूजायां न मे प्रवृत्तिः। यदि लक्ष्मीपूज्या प्रिया च अतिथिर्वर्यस्य, तदाइदानीम् एव में नमस्कारः।

ऋतध्वजः – स्वाभिमानिनि प्रिये! समक्षं ते कथं कापि सपत्नी स्थातुं शक्नोति? लक्ष्मीस्तु तवदासी भविष्याति नैव सपत्नी। मद् गार्हस्थ्यं तु लदधीनं भविष्याति, आत्मानं भाविसन्ततिम् च ज्ञान विज्ञान अनुसन्धत्र्या हस्ते सकर्पयितुमीहे आगम्यताम् गुरुभ्यः पित्भ्यां च समाचारं श्रावयावः।

प्रश्नाः (i) कस्य कोऽपि अवकाशः नास्ति?

(ii) पति–अजितं धनं कथं क्षयमोति?

(iii) भर्ता सदैव का भर्तव्या?

(iv) 'साधयतः' इतिक्रियापदस्य कर्तृपदं किम् प्रयुक्तम्?

(v) 'येन प्रकारेण' इत्यर्थे अत्रकिम् पदं प्रयुक्तम्?

प्रश्न क्रमांक 20 :– मञ्जूषायां प्रदत्त शब्दैः प्रधानाचार्यम् प्रति अवकाशं ग्रहीतुं लिखिते प्रार्थना पत्रे रिक्त स्थानानि पूरयत? 5

सेवायाम्

.... (i)

सर्वोदयः विद्यालयः दुर्गम् –

विषय : .... (ii) प्रार्थना पत्रम्।

.... (iii)

.... (iv) निवेद्यते यत् मम भगिन्या

.... (v) अगस्तमासस्य अष्टविंशत्यां

.... (vi) भविष्यति। मया च तत्र

विवाहात् .... (vii) .... अवश्यं गन्तव्यम्।

अतः कृपया 20.03.20 दिनांकात् 22.03.20 दिनांक पर्यन्तं .... (viii) ....(ix) ....दिनानां अवकाशं स्वीकृत्य माम् अनुगृहणन्तु भवन्तः।

सधन्यवादम्

(x) भवदीय

....

मञ्जूषा

सधन्यवादम्, अवकाशाय, प्रदाय, मान्याः, त्रयाणाम्, सादरम्, तारिकायाम्, दिनत्रयपूर्वम्, प्रधानाचार्याः विवाहः।

अथवा

मञ्जूषा पद साहाय्येन मित्रं प्रति दीपमालायाः अवसरे शुभाशंसा पत्रे लिखत?

(i) ....

प्रियमित्र (ii) ....

(iii) ....

त्वया कुशल समाचारः (iv) .... प्राप्तः। अत्र छात्रावासे अहं (v) .... । जानात्येव भवान् यद् अक्टूबर मासे (vi) .... दीपमालायाः उत्सवः भविष्यति। अहं परीक्षायाः कारणात् त्वां समया आगन्तुम् (vii) ....। अतः तुभ्यं पत्रेण एव शुभाशंसा सूचयामि। आज्ञासे यद् भवान् (viii) .... सह उत्सवस्य आनन्दं (ix) .... क्षम्यतां मम तत्र अनागमनम् तव अभिन्न हृदयः

(x) ....

मञ्जूषा

राकेशः, नारायणः, पत्रात्, एकविंशतितारिकाकायाम्, कुशली, असमर्थः दिल्लीतः, सस्नेहं वन्दे, परिवारेण अनुभविष्यति।

प्रश्न क्रमांक 21 :— मञ्जूषा लिखित पदानां साहाय्येन अधोलिखितायां लघु कथायां रिक्त स्थानानि पूरयित्वा लिखत — 5

एकदा एकः कलाकारः स्वचित्राणां (i) .... अकरोत्। तां द्रष्टु नगरस्य (ii) .... जनाः समागच्छन्। सर्वे मानवाः तां प्रदर्शनीं दृष्टवन्तः तत्र (iii) .... एका बाला। सा (iv) .... अन्ते एकं चित्रंदृष्टवती। यत्र मुखं तु केशाच्छन्नम् पादयोः च आस्ताम्। (v) ....। मूले च लिखितम् 'अवसरः'। सकलाः जनाः तु न अजानन् किमपि। बाला तु तं चित्रकारं तद् विषये (vi) ....। कलाकारः अवदत्—एषः अवसरः अस्ति। बाला आच्छान्नस्य मुखस्य विषये यदा अपृच्छत् तदा सोऽवदत्—सर्वेषां जीवने अवसरः (vii) .... आगच्छति परं सामान्याः जनाः तं न (viii) .... प्रगतिं च न कुर्वन्ति। बाला पुनः तत्पादयोः पक्ष विषये ऽपि पृष्ठवती — कथं एतौ पक्षौ पादयोः''? कलाकारः अवदत् — 'अवसरः' पक्षौ प्रक्षिप्य यदा गच्छति तदा न प्रत्यावर्तते। बालः चित्रस्य रहस्यं (ix) .... तस्मादेव (x) .... प्रगतेः अवसरं प्रतीक्षितुं प्रारभत्।

मञ्जूषा

दिनात्, अपृच्छत, प्रदर्शनीम्, चित्रस्य, शतशः, पक्षौ, परिचिन्वन्ति, ज्ञात्वा, आगता, प्रदर्शनीवत्।

अथवा

बसन्त ऋतूनां (i) .... कथ्यते। (ii) .... अयम्। (iii) .... ऋतुराज बसन्त नाम्ना (iv) ....। प्रकृतिः ऋतुराज बसन्तस्य (v) .... अभिनन्दनं, स्वागतं (vi) .... करोति। बसन्तः प्रकृति कामिन्यः (vii) .... करोति। वस्तुतः बसन्तः प्रकृतेः (viii) .... अस्ति। यतः अस्य ऋतोः (iv) .... प्रकृति। (x) .... जायते।

मञ्जूषा

च, हार्दिकम्, श्रृंगारम्, ऋतुः, आगमनेनैव, राजा, प्रफुल्लिता, तारुण्यम्, अतएव, आकार्यत्।

प्रश्न क्रमांक 22 :— अधोलिखितानां प्रश्नानां केषांचित पञ्चप्रश्नानां उत्तरं संस्कृत भाषायाम् लेख्यम् — 5

(1) अस्माकं कानि उपास्यानि?

(2) नृणां वरः कः अस्ति?

(3) स्वजनः कुत्र प्रहरति?

(4) कासां पितरः केवलं जन्म हेतवः?

(5) प्रताप दुर्ग दौवारिकः कस्य ध्वनिम् इव अश्रौषीत्?

(6) सर्वस्य लोचनं किम् अस्ति?

प्रश्न क्रमांक 23 :– अधोलिखितानां वाक्यानां केषांचित् पञ्चानां प्रश्नानां एव संस्कृत भाषायां अनुवादो विधेय :– 5

(1) गांव के दोनों ओर वृक्ष है?

(2) कोलाहल मत करो।

(3) श्री सरस्वती जी को नमस्कार है।

(4) मैं आरम्भ से सुनना चाहता हूँ।

(5) भारत के दक्षिण में लंका है।

(6) छात्रों में सुशील श्रेष्ठ है।

प्रश्न क्रमांक 24 :– अधोलिखित वाक्येषु रेखांकित पदानां विग्रहाः कर्तव्याः केषांचित्, चतुर्णाम् – 4

(1) अभ्युदिते **जगच्चक्षुषि** भास्करे।

(2) स **महाबाहुरनुशंस** चिकीर्षया।

(3) भवादृशानां **प्रवेश समयः** भवति।

(4) अद्यापि यत्र **सुशुका** विलसन्ति सन्तः।

(5) राजकुमारी मदालसा सर्वविद्या निष्णाता जाता।

प्रश्न क्रमांक 25 :– अधोलिखित वाक्येषु रेखांकित पदानां सन्धि विच्छेदं कुरुत (केषांचित्, पञ्चानाम्) 5

(i) **मातृदेवो** भव।

(ii) ध्रुवः **यस्माच्च** विश्लेषः

(iii) आर्य गुणाः **रवल्वत्र**।

(iv) दीपस्य समीपमागत्य **संन्यासिनोक्तम्**।

(v) **अद्यापि** यन्न विहता जननी स्वतन्त्रा।

(vi) प्रजातन्तुं मा **व्यवच्छेत्सी**।

प्रश्न क्रमांक 26 :– स्व पाठयंपुस्तकस्य सूक्ति सौरभम् पाठात् कयोश्चिद् द्वयोः श्लोकयोः लेख्यौ? 2½x2½=5

यः अस्मिन् प्रश्नपत्रे नागतः?

प्रश्न क्रमांक 27 :– निम्नलिखितं अपठित गद्यांश पठित्वा यथा निर्देशं प्रश्नोत्तर केऽति संस्कृत भाषायां लिखत – 2x5=10

संस्कृत भाषायां इदं प्रसिद्धम् अस्ति यत् अविवेकी पक्षपाती जायते। अस्य तात्पर्यं अस्ति यत् अविवेकिनः जनाः स्वजनान् एवं पोषयन्ति। एवमेव श्री हर्षः स्व महाकाव्ये लिखति – भवन्ति भव्येषु हि पक्षपातः। वस्तुतः ये जनाः आत्मनां

कृते भव्याः, प्रिया च भवन्ति तान् प्रति तु पक्षपातः संजायते एव। जनाः अस्य अभिप्रायं इमं गृहणन्ति यत् स्वजातीयाना पारिवारिकाणां जनानां वा पक्षे स्वीकृति एव भ्रष्टाचारस्य उदयः भवति। अतः अतिप्राचीनकालात् एव समाजे भ्रष्टचारः प्रचलितः आसीत्। अभिज्ञान शाकुन्तले अपि वयं पश्यामः यत् राज्ञः श्यालः खलु आरक्षकाणां महाधिकारी आसीत्।

प्रश्ना : (1) कः पक्षपाती जायते?

(2) श्री हर्षः कुत्र लिखति?

(3) के अस्यभिप्रायं गृहणन्ति?

(4) श्री हर्षः स्वमहाकाव्ये किं लिखितवान्?

(5) अभिज्ञान शाकुन्तले वयं किं पश्यामः?

(6) 'अविवेकी' इति कर्तृ पदस्य क्रियापदं किं प्रयुक्तम्?

(7) 'नवीन' इति पदस्य विलोमपदं किं प्रयुक्तम्?

(8) 'नृपस्य' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम्?

(9) समाजे कः प्रचलितः आसीत्?

(10) वस्तुतः येजनाः .... । अत्र 'ये' इति सर्वनाम पदं केभ्यः प्रयुक्तम्?

प्रादर्श प्रश्नपत्र सेट – II
कक्षा – 12वीं
संस्कृत (030)

समय : 3:00 घण्टे — पूर्णांक – 80 अंक

निर्देश :– सर्वे प्रश्नाः समाधेयः।

प्रश्न क्रमांक 1 :– गद्यः केषां निकषं वदन्ति। 1

प्रश्न क्रमांक 2 :– 'उत्तररामचरितम्' नाटके प्रमुखः रसः किम् वर्तते। 1

प्रश्न क्रमांक 3 :– 'विशाखादत्त' कस्याः कृतिः अस्ति? 1

प्रश्न क्रमांक 4 :– 'मुमुर्षुरिति पदे का सन्धि वर्तते? 1

प्रश्न क्रमांक 5 :– 'तपोवनम्' पदे कः समासः अस्ति? 1

प्रश्न क्रमांक 6 :– अभितः उपपद योगे का विभिक्तिः अस्ति? 1

प्रश्न क्रमांक 7 :– अधि+इङ्+ल्यप् प्रकृति प्रत्ययं योजयित्वा? 1

प्रश्न क्रमांक 8 :– 'न' त्वं शोचितमर्हसि' पाठः ''बुद्ध–चारितम्'' महाकाव्यस्य केन सर्गेण उद्धृतः? 1

प्रश्न क्रमांक 9 :– 'प्रतिभा नाटकम् कस्याः कृतिः अस्ति? 1

प्रश्न क्रमांक 10 :– 'अनुशासनम्' पाठः कस्मात् उपन्यासात् उद्धृतः? 1

प्रश्न क्रमांक 11 :– अधोलिखित वाक्येषु कोष्ठकान्तर्गत प्रकृति प्रत्ययौ योजयित्वा रिक्त स्थानानि पूरयत। 1+1=2

(i) आचार्यायं प्रियं धनं .... प्रजातन्तुं मा व्यवच्छैत्सीः (आ+हृ+ल्यप्)

(ii) मातुः परिवादं न .... इच्छामि। (श्रु+तुमुन्)

प्रश्न क्रमांक 12 :– अधोलिखित वाक्येषु कोष्ठककान्तर्गतप्रकृति प्रत्ययौ योजयित्वा रिक्त स्थानानि पूरयत। 1+1=2

(i) स्वांधीनता आर्यभुवि .... समाना (मूर्ति+मतुप्+ङीप्)

(ii) .... गुणं वेत्ति। (गुण+इति)

प्रश्न क्रमांक 13 :– कोष्ठकात् उचित विभक्ति कं पदं चित्वा रिक्त स्थानानि पूरयत् – 3

(i) पिता .... अनुगच्छति। (पितुः, पितरम्)

(ii) .... भाषाणां वा देववाणी मधुरतमा। (भाषाभ्यः, भाषासु)

(iii) बालः .... विभेति। (सर्पेण, सर्पात्)

प्रश्न क्रमांक 14 :– महाकाव्य की कोई तीन विशेषताएं लिखिए – 3

प्रश्न क्रमांक 15 :– अम्बिका दत्त व्यास और भर्तृहरि की कोई भी एक–एक रचना लिखिए? 2

प्रश्न क्रमांक 16 :– महाकवि कालिदास एवं उनकी रचनाओं के संबंध में सामान्य परिचय लिखिए? (30 शब्दों में) 2

प्रश्न क्रमांक 17 :– अधोलिखित पद्यं पठित्वा प्रदत्त प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत–(कोई चार) 4

शैशवेऽभ्यस्त विद्यानां,
यौवने विषयैविषणाम्
वार्धके मुनिवृत्त्तीनां
योगेनान्ते तनु त्यजाम्।।

प्रश्ना : – (1) कदा अभ्यस्त विद्यानां अन्वयं कथयति?

(2) कविः वार्धके की दृशानां रघुवंशीनाम् अन्वयं सूचयति?

(3) ते (रघुकुलवासिनः) केन तनुत्यजन्ति?

(4) अविद्यानां इति पदस्य विलोम पदं किम् प्रयुक्तम्?

(5) युवांवस्थायां इति पदस्य पर्याय पदं किम् प्रयुक्तम्?

अथवा

निम्नलिखित पद्य को पढ़कर प्रश्नो के उत्तर निर्देशानुसार संस्कृत भाषा में लिखिए (कोई चार) 4

दीघ्र प्रयासेन कृतंहि वस्तु,
निमेष मात्रेण भजेद् विनाशम्।
कर्तुः कुलालस्य तु वर्षमेकम्
भेतुं हि दण्डस्य मुहुर्त मात्रम्।।

प्रश्ना : – (1) केन कृतं वस्तु नश्यति?

(2) वस्तु केन विनाशं भजेत्?

(3) कस्य भेतुं हि मुहुर्तमात्रम् अलम्?

(4) सृष्टिः इति पदस्य विलोमपदं किम् प्रयुक्तम्?

(5) कुम्भकारस्य इति पदस्य पर्याय पदं किम् प्रयुक्तम?

प्रश्न क्रमांक 18 :– अधोलिखित नाट्यांश को पढ़कर प्रश्नो के उत्तर संस्कृत में लिखिए (कोई चार) 4

संन्यासी–अहं तु कस्यापि देश द्रोहिणः गुढ़चरं मन्ये। (हस्तमाकृस्य) तदागच्छ, दुर्गाध्यक्ष समीपे स एवाभिज्ञाय त्वया यथोचितं व्यवहरिष्यति। ततः संन्यासी तु

त्यज। नाहं पुनरास्यामि नाहं पुनरेवं कथयिष्यामि। महाशयोऽसि, दयस्व इति बहुधा अकथयत्। दौवारिकस्तु तमाकृष्य नयन्नेव प्रचलितः। अथ दीपस्य समीपमागत्य संन्यासिनोक्तम् – "दौवारिक! न मां प्रत्यभिजानासि। ततः पुनंनिपुणं निरीक्षमाणो, दौवारिकः तं पर्यचिनोत्। आः! कथं श्रीमान् गौरसिंहः? आर्य क्षम्यताम् अनुचित व्यवहार एतस्य ग्राम्यवराकस्य। तदवधार्य तस्य पृस्ठे हस्तं विन्यस्यन् संन्यासी रुपो गौरसिंहः समवोचत् –

दौवारिक मया दृढंपरीक्षितोऽसि त्वादृक्षा एव वस्तुतः पुरस्कार भाजनानि भवन्ति, लोकद्वयं च विजयन्ते।

प्रश्ना : –(1) अहं त्वां कस्य गूढचरं मन्ये?

(2) संन्यासी तु बहुधा किम् अकथयत्?

(3) संन्यासिना किम् उक्तम्?

(4) दूरे इति पदस्य विलोमपदं किम् प्रयुक्तम्?

(5) अकथयत् इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् प्रयुक्तम्?

अथवा

निम्नलिखित नाट्यांश को पढ़कर प्रश्नो के उत्तर संस्कृत भाषा में लिखिए–

कुण्डलां – गृहस्थाश्रमं प्रविश्य स्व शिशूनां चरित्र निर्माणं मातुराधीनम्। तत्र का विचारणां?।

मदालसां – यथाहं पश्यामि पुरुषः आर्यायां स्वाधिपत्यं स्थापयति। द्रौपदीं स्वीयां सम्पति मन्यमानः युधिष्ठिरः, तां धूते हारितवान् यथा सा निर्जीवं वस्तु आसीत्।

कुण्डला – निर्जीव तु नासीत् परं युधिष्ठिरस्थ एषा एव चिन्तनसरणिः आसीत् इति प्रतीयते।

मदालसां –हरिश्चन्द्रः स्वपत्नीं शैव्यां, पुत्रं रोहितं च जनसङ्कुले आपणे विक्रीतवान्। नास्ति मे मनोरथः ईदृशः पत्नी पदमङ्गी कर्तुम्।

कुण्डलां – कटुसत्यं खल्वेतत्। परं सखि। अस्मिन् संसारे विभिन्न प्रकृतिकाः पुरुषाः वसन्ति। स्व प्रकृत्यनुकूलः वरः अपि प्राप्यते। त्वं तु नवनवोन्मेषशालिन्या प्रतिभया विहितैः नूतनैः प्रयोगैः अस्मान् सर्वान् विस्मापयसि। गृहस्थाश्रमोऽपि एका प्रयोगशाला यस्यां त्वं स्वज्ञान विज्ञानयोंः प्रयोगं कर्तुम् शक्ष्यसि।

प्रश्ना : –(1) केषां चरित्र निर्माणं मातुराधीनं भवति?

(2) पुरुषः कस्यां स्वाधिपत्यं स्थापयति?

(3) युधिष्ठिरः किम् कृतवान्?

(4) पत्न्याम् इतिपदस्य पर्यायपदं किम् प्रयुक्तम्?

(5) चिन्तन सरणिः इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किं प्रयुक्तं?

प्रश्न क्रमांक 19 :– अधोलिखित गद्यांश को पढ़कर प्रश्नो के उत्तर संस्कृत भाषा में लिखिए – 4

वेदमनूस्य आचार्यो अन्तेवासिनं अनुशासित। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वादयायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृव्य प्रजातन्तुं मा वयवच्छेत्सीः। सतयान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। देवपितृकार्याभ्यां न प्रभदितयम्। मातृदेवो भव। पितृ देवो भव। आचार्य देवो भव। अतिथि देवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि तानि सेवितन्यानि। नोइतराणि। मान्यस्माकं सुचरितानि तानि त्वयोपास्थानि। नोइतराणि। यदि ते कर्म विचिकित्सा वा विचिकित्सा वा स्यात् ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मीशिनः युक्ता अयुक्ताः तथा तत्र वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवं च एतदुपास्यम्।

प्रश्ना : –(1) कम् अनूच्य आचार्यः अन्तेवासिनमनु शास्ति?

(2) कम् मा व्यवच्छेत्सीः?

(3) कस्यै न प्रमदितव्यम्?

(4) 'कुचरितानि' इति पदस्य विलोमपदं किम् प्रयुक्तम्?

(5) 'न' इत्यर्थे अत्र किम् पदं प्रयुक्तम्?

अथवा

मान्धाता च महीपतिः कृतयुगाङ्लकार भूतो गतः सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यान्तकः। अन्ये वापि युधिष्ठिर प्रभृतयो याता दिवं भूपते। नैकेनापि समंगता वसुमती नूनं त्वया यास्यति।। श्लोकमिमं अधीत्य शोक सन्तापो मञ्जः प्रायश्चितं कर्तुम् आत्मनो वहनौ प्रवेशनं निश्चितवान्। राज्ञः वन्हि प्रवेश कार्यक्रमं श्रुत्वा वत्सराजः बुद्धिसागरं नत्वा शनैः–शनैः प्राह – तात्! मया भोजराजो रक्षितः इति। पुनः बुद्धि सागरेण तस्य कर्णे किमपि कथितं यन्निशम्य वत्सराजः ततोनिष्क्रान्तः। पुनः राज्ञो वन्हि प्रवेशकाले कश्चित् कापालिकः सभां समागतः। सभामागतं कापालिकं दण्डवत् प्रणम्य मुञ्जः प्रावोचद् – हे योगीन्द्र! महापापिनो मया हतस्य पुत्रस्य प्राणदानेन मां रक्षेति। अथ कापालिकः तं प्रावोचद् – राजन्! मां भैषीः। शिव प्रसादेन सः जीवितः भविष्यति। तदां श्मशान् भूमौ कापालिकस्य योजनानुसारं भोजः तत्र समानीतः। योगिना भोजो जीवितः इति कथा लोकेषु प्रसृता। पुनः गजेन्द्रारुढ़ो भोजो राज भवनं अगात्। संतुष्टो राजा मुञ्जः भोजं निज सिंहासने निवेश्य निजपट्ट राज्ञीभिश्च सह तपोवन भूमिं गत्वा परं तपस्तेपे। भोजश्चापि चिरं प्रजाः पालितवान्।

प्रश्ना : —(1) मान्धाता कीदृशः महीपतिः आसीत्?

(2) येन सेतुः कुत्र रचित?

(3) कीदृशी वसुमती त्वया नूनं यास्यति?

(4) 'राजन्' इति पदस्य पर्यायपदं किम् प्रयुक्तम्?

(5) 'आगताः' इति पदस्य विलोमपदं किं प्रयुक्तम्?

प्रश्ना : 20 भवान् गणेशः रायपुरनगरे निवसति, तवमित्रं दिनेशः परीक्षायां उत्तमाङ्कैः परीक्षायां सफलतायै वर्धापनं दातुं मित्रं प्रति लिखिते अस्मिन् पत्रे उचित पदैः रिक्त स्थानाना पूरयत् — ½x10=5

(i) ....

....

प्रिय मित्र (ii) ....

(iii) ....

अत्र कुशलं तत्रास्तु। अद्यैव द्वादश कक्षायाः (iv) .... केन्द्रिय माध्यमिक शिक्षा संघटनेन समुद्घोषितः। मया 'इण्टरनेट' इति माध्यमेन तव परीक्षा परिणामः (v) ....। अस्यां परीक्षायां त्वं पञ्चनवतिः प्रतिशतम् (vi) .... प्राप्य समुत्तीर्णः। संस्कृते तु शतम् एवं अङ्कान् लब्धवान् असि। योग्यता सूच्यामपि तव नाम दृष्ट्वा अहम् हार्दिकं मोदकं अनुभवामि। (vii) .... कठोरः परिश्रमः सफलः जातः। त्वया न केवलं (viii) .... अपितु स्वकुटुम्बस्य अपि यशः वर्धितम्। प्रशसंयनीयोऽपि त्वम्। अहम् एतस्यैउच्च सफलतायै तुभ्यं हार्दिकं (ix) .... यच्छामि। भविष्ये तव का योजना इति लिखतु। मातृपितृ चरणयोः प्रणामः।

तव अभिन्न हृदयः

(x) ....

दिनेशः, परीक्षा परिणामः, रायपुरतः, नमस्ते, अङकान् विदितः, आत्मनः, तव, गणेशः वर्धापनम्।

अथवा

रुग्णतायाः कारणात् अवकाश प्राप्तये प्राचार्यं प्रति लिखिते प्रार्थनापत्रे प्रदत्त शब्दैः रिक्त स्थानानि पूरयत –

सेवायाम्

.... (i)

सर्वोदयः विद्यालयः रायपुरम्।

विषयः .... (ii) प्रार्थना पत्रम्।

.... (iii)

सविनयं निवेदनं अस्ति, यद् विगत रात्रि प्रभृतिभिः अहं .... (iv) पीड़ितः अस्मि। अतः विद्यालयं .... (v) असमर्थः अस्मि। कृपया 25.03.20 दिवसात् 28.03.20 दिवस पर्यन्तं इति .... (vi) दिनानां कृते .... (vii) माम् .... (viii)..(ix)......................... भवन्तः।

सधन्यवादम्

(x) भवदीयः

....

मञ्जूषा

प्राचार्यः अवकाश प्राप्तये, भवदीयः मान्याः, आगन्तुम,
तीव्रज्वरेण, अवकाशं, चतुदिर्नेभ्यः, प्रदाय अनुगृह्णन्तु।

प्रश्न क्रमांक 21 :– निम्नलिखित अपठित गद्यांश को पढ़कर प्रश्नों के उत्तर संस्कृत भाषा में लिखिए – (केऽपिपञ्च) 2x5=10

प्रत्येकं महाकविः स्व रचनामाध्यमेन जीवनोपयोगी अत्युपकारकं शाश्वतं सन्देशं पाठकेभ्यः प्रददाति। यथा प्रत्येकं मनुष्येण स्वीय कर्तव्यस्य पालनं सुचारू रूपेण विधेयम्। यदि च कश्चन तस्य पालने अवहेलनां विदधाति, तदा सः नूनं दण्ड्यः भवति। भारतीय संस्कृतेः अयमेव सिद्धान्तः। महाकविना कालिदासेन स्वीय कृतिषु पदे–पदे प्रतिपादिताः विश्व प्रसिद्धं अभिज्ञान शाकुन्तले अतिथि सत्कारार्थ नियुक्ता शकुन्तला यदि अतिथेः दुर्वाससः ऋषेः स्वागतं न करोति, तदा सा शापं लभते। मेघदूते ऽपि दृश्यते यत् प्रतिदिनं पुष्प आहरणार्थ नियुक्तः यक्षः स्वीये कर्तव्ये प्रमादं विद्धाति, अतः स्वामिना कुबेरेण शप्तः, असौ–रामगिर्याश्रमेषु प्रकृति पार्श्वे प्रेष्यते। रघुवंशे ऽपि वयं पश्यामः यत् कदाचन महाराजो दिलीपः पूजनीयां कामधेनुं गावं न नमस्कृतवान् अतः स शप्त अभवत् इत्थं कालिदासस्य साहित्यं अस्मान् प्रेरयति, यत् प्रत्येकं मनुष्येण स्वीयकार्ये शैथिल्यं न करणीयम् अद्यापि

यदि प्रत्येकं भारतीयः स्वीयकर्तव्यं सुतरां पालयति, तदा अस्माकं देशः नूनं अद्भुतां प्रगति विधाय विश्वस्य उन्नत राष्ट्राणां पङ्क्तौ गणयिष्यते।

प्रश्नाः –(1) प्रत्येकं महाकविः केन माध्यमेन सन्देशः प्रददाति?

(2) प्रत्येकं मनुष्येण कस्य पालनं विधेयम्?

(3) कालिदासस्य साहित्यं अस्मान् किम् प्रेरयति?

(4) शकुन्तला किं नामकस्य ऋषेः स्वागतं न करोति?

(5) अस्माकं देशः उन्नत राष्ट्राणां पङ्क्तौ कदा गणष्यिते?

(6) प्रगतिम् इत्यस्य विलोम पदं किम्?

(7) कुसुमा हरणार्थं इत्यर्थे किं पर्यायपदं प्रयुक्तम्?

(8) महाराजो दिलीपः कां न नमस्कृतवान्?

(9) 'तस्यपालने अवहेलनाम्' इत्यत्र तस्य इति सर्वनाम कस्मै प्रयुक्तम्?

(10) यदि च कश्चन अवहेलनां विदधाति इत्यत्र कर्तृपद किम्?

प्रश्न क्रमांक 22 :– अधोलिखित वाक्येषु रेखांकित पदानां सन्धिः विच्छेदं कुरुत – 1x5=5

(i) भविष्यवाणीं निशम्य मुञ्जो <u>विच्छायवदनोऽभूत।</u>

(ii) <u>स्वप्रकृत्यनुकूलः</u> वरः अपि प्राप्यते।

(iii) यदा वा दृश्यते <u>लोचन विषयातीतं</u> भूत्वां तिष्ठति।

(iv) नैकेनापि <u>समंगता</u> वसुमती।

(v) कास्यं यथा हि <u>कुरुतेऽतितरां</u> निनादम्।

प्रश्न क्रमांक 23 :– अधोलिखित वाक्येषु रेखांकित समस्त पदानां विग्रहाः कर्तव्याः?

(कोई चार) 1x4=4

(i) <u>**लक्ष्मीपूजायां**</u> न मे प्रकृतिः

(ii) त्वं <u>**पतिगृहं**</u> गमिस्यसि तदा अहं एकाकिनीं भविष्यामि

(iii) <u>**सापराधं**</u> अपि मे वचः क्षन्तवाम्?

(iv) <u>**'अनिच्छन'**</u> वत्सराजः भोजं वनं नीतवा्?

(v) मुञ्च त्वं मामहं <u>**कृतनिश्चयः**</u>।

प्रश्न क्रमांक 24 :– निम्नलिखित प्रश्नो के उत्तर संस्कृत भाषा में लिखिए – 1x5=5

(i) महांबाहुः सन्तप्त मनसे किम् ददौ?

(ii) रामेण त्रीणि पातकानि कानि उक्तानि?

(iii) रविः रसः किमर्थम् आदते?

(iv) दौवारिकस्य निष्ठा केन परीक्षिता?

(v) केन कुलं विभाति?

प्रश्न क्रमांक 25 :– अपनी पाठ्यपुस्तक के सूक्ति सौरभम् पाठ के आधार पर कोई भी दो कठस्थ सुभाषित श्लोक लिखिए, जो इस प्रश्नपत्र में न आएं हो। 2½+2½=5

प्रश्न क्रमांक 26 :– निम्नलिखित वाक्यों का संस्कृत में अनुवाद लिखिए – (कोई भी पांच) 1x5=05

(1) आचार्च के चारों ओर छात्र हैं।

(2) विद्या विहीन मनुष्य पशु होता है।?

(3) प्रजाओं का कल्याण हो।

(4) भोजन के बाद वैभव पढ़ता है।

(5) उत्तरप्रदेश के पूर्व में बिहार है।

(6) सुधीर हमेशा काम में लगा होता है।

प्रश्न क्रमांक 27 :– मञ्जूषा प्रदत्त सूची माध्यमेन अधोलिखित कथायां रिक्त स्थानानि पूरयित्वा कथां पुनः लिखत? 05

एकदा एकः राजा धनपूर्णं (i) .... सेवकाय दत्वा अवदत्–गच्छ, एतद् धनं साधुषु (ii) .... आगच्छ। सेवकः सर्वत्र अभ्रमत् बहून् साधून् मिलित्वा धनं दातुं प्रयत्नं अकरोत् परन्तु कोऽपि साधुः तस्मिन् रुचिं न (iii) ....। सेवकं (iv) .... अन्येजनाः एकत्रिताः अभवन्। ते सर्वे सेवकं धनं दातुं (v) ....। सेवकः अवदत् – एतद– एतद् धनं साधुषु एव वितरितुं इच्छति (vi) .... राजा। यदि केभ्यश्चित् अन्येभ्यः ददामि तहि राजा (vii) .... भविष्यति इति। (viii) .... सः स्यूतं राज्ञः समीपे आनयत् अवदत् च राजन्। ये साधवः ते धनं नेच्छन्ति, ये धनं इच्छन्ति ते (ix) .... न सन्ति। इदानीम् कः आदेशः? राजा तेन घनेन साधुभ्यः (x) .... व्यवस्थाम् अकारयत्।

मञ्जूषा

वित्तीर्य, परितः, अस्माकम्, आश्रमाणाम्, स्यूतम्,
प्रदर्शितवान्, प्रार्थितवन्तः, अन्ततः, क्रुद्धः, साधवः।

अथवा

कश्चित् श्रेष्ठिपुत्रः पितुः मृत्योः अनन्तरं तस्य धनस्य स्वामी भूत्वा धनस्य (i) .... अकरोत्। ईदृशं किमपि पापं नासीत् यत् तेन न (ii) ....। ईदृशं मादक द्रव्यं नासीत् यत् तेन न सेवितम्। एकदा एकः महात्मा तं अवदत् – प्रिय (iii) .... लक्ष्मीः तु चञ्चला भवति अतः प्रथमं आय साधनाय प्रयत्नं कुरु अपि च धनस्य (iv) .... कुरु। दीनानां सहायतां कुरु इति। कुपितः श्रेष्ठिपुत्रः अवदत् (v) .... किं भविष्यति इति विचार्य अद्यतनीयं सुखं न त्याजामि इति। महात्मा उक्तवान्– प्रिय मिश्र! एवम् (vi) ....

भवतां स्वास्थ्यधनं अपि नष्टं भविष्यति इति। सः श्रेष्ठिपुत्रः न अमन्यत। (vii) .... सः मार्गेषु (viii) .... याचते स्म। तस्य शरीरे (ix) .... जाताः। तेभ्यः रुधिरं स्रवति स्म। महात्मा अतीव दुखी अभवत्। तेन उक्तम् – नूनम् (x) .... विपन्मूलम्।

मञ्जूषा

सदुपयोगं, श्रणाः, रोटिकाखण्डान्, श्वः, अपव्ययम्, दुर्व्यसनैः, कालान्तरे, बन्धो, असंयमः, आचरितम्।